

Kuren zunächst von Venta durch Abau nach oben bis zu fruchtbareren Gegenden gezogen und dann nach NO und N vergerückt.

Hypotetisch darf man annehmen, daß gerade die Kuren von Nordkurland seit dem 11. bis Anfang des 13. Jh. in den Handels- und Militärbeziehungen zu Skandinaviern, norddeutschen Städten und der verwandten Insel Saaremaa die Hauptrolle spielten.

Gintautas Zabiela

LAMATOS ŽEMĖ

Mūsų žinios apie II tūkstantmečio pradžios Lietuvos gentinę ir teritorinę struktūrą labai fragmentiškos. Pagrindinė to priežastis-labai skurdi šaltinių bazė, kuria gali remtis tyrinėtojai, narinėjantys vienokias ar kitokias problemas. Ypač tai pasakytina apie teritorinių vienetų (žemių, valsčių) ribų nustatymą. Gana plačios išvados daromos ir tikslios sienos žemėlapiuose brėžiamos remiantis vos keliais tų ar kitų vietovių paminėjimais visiškai skirtinguose istorinių šaltinių kontekstuose ir atsižvelgiant į esamą (arba tyrinėtojų žinomą) realybę (vietovardžiai, vandenvardžiai). Šiuo keliu ėjo pirmieji istorikai, lokalizavę senąsias Lietuvos teritorijas, ir dabar, prabėgus keliasdešimt ar net šimtui metų nuo jų darbų, mes daugiausia tik kartojame išvadas, kurios jau įėjo į istorinę tradiciją.

Tokia bendra išvada peršasi plačiau susipažinus su istoriografija Lietuvos žemių, valsčių ar vietovių nustatymo klausimais. Fundamentalieji darbai (A. Bilenšteinas, S. Zajančkovkis, H. Lovmianskis, A. Salys) parąšyti jau gana seniai, o paskutiniai veikalai (O. Maksimaitienė) rodo, kad nuo to laiko, nagrinėjant šias problemas, padaryta labai nedaug.

Viena iš pačių neaiškiausių Lietuvos žemių yra Lamata. Bendrais bruožais sutardami, jog jos reikia ieškoti vakarinėje Lietuvos dalyje, kažkur netoli jūros, istorikai apie šią žemę mažai ką gali pasakyti, nors aiškiniškai, kas ji ir kur yra, figūruoja ne viename darbe. Specialiai nenagrinėdami ankstesnių tyrinėtojų indėlio į Lamatos žemės lokalizavimą juos paliesime tik, kiek tai reikalinga pačiai problemai spręsti, pagrindu imant dvi šaltinių grupes: istorinius ir archeologinius duomenis.

Istoriniai šaltiniai įvardija patį tyrinėjimų objektą, tačiau mažai ką apie jį pasako. Visi jie gana gerai žinomi, todėl nereikalauja platesnių komentarų.

Pirmasis Lamatos paminėjimas yra Danijos mokesčių knygoje, maždaug iš XIII a. vidurio ar vos vėlesnių laikų¹. Čia Lamata (Lammato) nurodoma tarp kitų žemių, mokėjusių duoklę danų karaliams.

Antrasis Lamatos (kilmininko linksnyje-„de Lamentin“) paminėjimas yra 1252 m. štathalterio Eberharto iš Seinos ir Kuršo vyskupo Heinricho tarpusavio susitarimo rašte, nurodančiame, kad jinai pavaldi Kuršo vyskupystei². Vokiškoje šio rašto versijoje Lamatos pavadinimas kiek kitoks-„van Lammantin“³

Trečiasis šaltinis yra Petro Dusburgiečio kronika, tiksliau ta jos dalis, kur kalbama apie 1294-1300 m. kryžiuočių ordino Ragainės komturą Liudviko iš Libencelės atliktus žygius⁴. Tuo laiku šis komtūras privertė lietuvius, gyvenusius Nemuno pakrantėse tarp Neries upės ir Lamatos žemės (naudininko linksnyje-„terrum Lamotinam“) laikytis taikos.

Atskira šio šaltinio variacija yra kronikos nuorašas, padarytas Mikalojaus iš Jerošino senąja vokiečių kalba⁵.

Ketvirtasis ir paskutinis šaltinis, minintis Lamatą (?), yra 1411 m. ordino pasiuntinio Mykolo Kuchmeisterio raštas Vytautui, kur nurodoma, kad žemė tarp Jūros upės ir Kuršių marių vadinasi "Lamyschki", o ne Žemaitija⁶.

Šie paminėjimai tapo pagrindu Lamatos žemę lokalizuoti dabartinio Šilutės rajono centrinėje ir šiaurinėje dalyse bei Klaipėdos rajono pietinėje dalyje (Minijos žemupio baseine), ką išsamiausiai atliko V. Žulkus⁷. Tiesa, galima ginčytis dėl šios žemės pietinių ribų (Šilutės apylinkių) pravedimo⁸ (greičiausiai tai bus Skalva), tačiau dabartiniu metu turimi duomenys (tiksliau-duomenų trūkumas) dar neleidžia to patvirtinti ar paneigti. II tūkstantmečio pradžios archeologijos paminklų koncentracija Veiviržo baseine liudija čia buvus nemažą ir stiprią žemę, tačiau ar tai ir yra Lamata? Abejonės, deja, paremtos tokiais pat šalutiniais argumentais, kaip ir šią žemę buvus patvirtinantis teiginiai.

Pirmiausia rašytiniai šaltiniai nemini jokio šios žemės vardo, kaip neaprašo ir jokių karinių ar kitokių veiksmų iš bet kurios pusės, susijusių su šiomis vietovėmis. Tai savotiška balta dėmė XIII-XIV a. Lietuvos istoriniame žemėlapyje. Nėra dabartinių vietovardžių, nors kiek panašių į Lamatos pavadinimą⁹. Neaiški šios žemės etninė priklausomybė. Ją norima skirti skalviams¹⁰ ar rasti čia atskirą gentį-lamatiečius¹¹. Pastarąją hipotezę iškėlė ir propaguoja A. Tautavičius¹², tačiau platesnio pagrindimo ji neturi. Apie lamatiečius nėra jokių kalbinių duomenų. Visa tai verčia susimąstyti dėl pačios Lamatos žemės kaip etninio vieneto buvimo.

Atidžiau panagrinėjus minėtus rašytinius šaltinius, matyti, kad Lamatos vardas juose irgi įvairuoja. Stabili iš esmės tik žodžio pradžia "Lam" ir priebalsis "t". Vadinasi (kaip ir reikia tikėtis), kitakalbiai raštininkai kažkiek iškraipė šį vietovardį. Antra problema yra Lamatos ir Žemaitijos santykis. Dviejuose anksčiausiuose šaltiniuose minint Lamatą, neminama Žemaitija. Ypač šiuo atžvilgiu charakteringa "Liber censum Daniae", kur paminėta Lietuva, Žiemgala, o Žemaitijos nėra. Petro Dusburgiečio žinutėje Lamatos paminėjimas neprieštarauja toliau einančiam Žemaitijos paminėjimui, nes čia kaip tik ir kalbama apie Žemaitiją. Dusburgiečio kronika buvo rašoma iš dalies remiantis esamais dokumentais (rašytiniais šaltiniais) bei žodine tradicija, ypač kalbant apie XIII a. įvykius¹³. Užuo-mina apie Lamatą yra kaip tik tokios kilmės žinutėje, kiek tai galima spręsti iš jos pačios (abstraktus pasakojimas apie sėkmingą Ordino brolių veiklą).

XV a. pradžios dokumente minimus Lamiškius vargu ar galima sieti su Lamata. Tam kelios priežastys. Pirmiausia gerokai skiriasi patys vietovardžiai. Dokumentas irgi kelia kai kurių abejonių. Tai vėlesnis nuorašas nuo originalo, be to, dar vertimas į lenkų kalbą. Pats jo turinys irgi tendencingas, nes čia kryžiuočiai bando savo naudai įrodyti, jog jų sienos su

Lietuva ir Žemaitija yra teisėtos. Ši tendencija puikiai matyti iš Lamiškius mininčio dokumento sakinio. Teritorija tarp Jūros ir Minijos (bent jau jos dalis į vakarus nuo Jūros) iki XIII a. pabaigos aiškiai priklausė Skalvai, ir tai mokslo įrodytas faktas¹⁴. Vadinasi, tiesiogiai suprantant 1411 m. dokumento tekstą, Lamiškius galima laikyti arba Skalvos sinonimu, arba (kas labiau įtikinama) Skalvos dalies pavadinimu. Pats Lamiškių (kartu ir Lamatos) žodžio kildinimas iš šlapios pelkėtos vietos¹⁵ visiškai atitinka realią šių vietų geografinę padėtį. Gal tai Skalvos dalies dabartinės Šilutės apylinkėse senasis pavadinimas?

Antra svarbi šaltinių grupė yra archeologiniai duomenys apie Lamatą. Dėl aiškaus medžiagos trūkumo juos irgi sunku vienašališkai interpretuoti. Palyginti gerai pažįstama kaimynų kuršių ir žemaičių materialinė kultūra, ko negalima pasakyti apie skalvius. Vokiečių mokslininkai iki Antrojo pasaulinio karo tyrinėjo dalį šių vietovių kapinynų, kai kuriuos netgi gana dideliais plotais, tačiau pagrindinė medžiagos dalis liko nepublikuota, išblaškyta, ar išvis dingo. Pajūris visais laikais buvo intensyvių etninių kontaktų zona, todėl, analizuojant materialinę kultūrą, svarbu paimti kiek galint siauresnio laikotarpio archeologinę medžiagą. Lamatos žemės problemai spręsti tokiu laikotarpiu yra XII-XIII amžiai. Iš šio laiko V. Žulkaus apibrėžtoje Lamatos žemėje tyrinėti vos 4 kapinynai: Vėžaičiai, Stragnai, Skomantai ir Paulaičiai. Vėžaičių kapinynas gali priklausyti skalviams (reikalinga nuodugni išlikusios medžiagos analizė), o apie Stragnų ir Skomantų vėlyviausius kapus yra labai nedaug žinių. Skomantuose rastas degintinis kapas, po kuriuo palaidotas nedegintas žirgas. Abu kapai užkloti akmenų grindiniais. Kartu rasti du degintiniai bei du griautiniai žmonių kapai su menkomis įkapėmis¹⁶. Panašūs laidojimo papročiai būdingi vidurio Lietuvos kapinynams. Stragnų kapinynas 1985 m. buvo tyrinėtas pakartotinai, tačiau vėlyviausi kapai čia rasti visiškai suardyti ir surinktos tik paskiros gana plačios chronologijos (VIII-XII a.) įkapės¹⁷. Patys kapai buvo degintiniai. Perkasose Nr.22-25 rasta arklio dantų fragmentų, kas liudija buvus nedegintų žirgų kapus (pajūrio zonos kapuose griaučiai neišlieka). 1936 m. kasinėtame Paulaičių kapinyne iš-tirtas 110 m² plotas, tačiau ir čia vėlyvi kapai rasti suardyti, o pačios tyrinėjimų ataskaitos nėra.

Išdėstyti negausūs faktai įgalina atnaujinti Lamatos žemės žemaitiškumo hipotezę, kurią jau anksčiau iškėlė G. Bergholcas ir J. Zembrickis, tačiau dabar ją galima labiau pagrįsti. Žemaitijos pavadinimas prasideda kitataučiams kiek neįprastu priebalsiu, kurį, be to, sunku ir užrašyti. Vietname iš pirmųjų Žemaitijos paminėjimų 1253 m. dokumente skamba "Zameiten". Panašių pavadinimo užrašymų aptinkama ir vėliau (1291 m. dokumente "Samentie", kitur-"Lamenan")¹⁸. Nors tenka atmesti galimą rašybos klaidą, painiojant pirmąsias žodžio raides ("S" su "L"), žodžių panašumas išties nemažas. Lamatos žemaitiškumą netiesiogiai paremia dar pora faktų. Vakarinė žemaičių riba viduramžių istorikams iki šio nėra

aiški¹⁹, tuo tarpu iš istorinių šaltinių žinome, kad žemaičiai ne kartą yra puolę Klaipėdą. Puolimus žymiai lengviau paaiškinti, jeigu žemaičiams skirsime Veiviržo upės baseiną. Dabartinių vietovių (Žemaičių Naumiestis, du Žemaitkiemiai) buvimas Šilutės rajone²⁰ rodytų kažkur čia praėjus Žemaitijos ribą. Žirgų kapai irgi tarsi bylotų už žemaičius, nes kuršiai į vyrų kapus dėdavo tik žirgo aprangos reikmenis²¹. Panašus paprotys pastebėtas ir skalvių kapuose²². Tiek kuršiai, tiek ir skalviai laidojo sudegintus mirusiuosius su gana gausiomis įkapėmis. Žemaičiai pradėjo kremuoti tik nuo XII-XIII a., ir tai sudegintų mirusiųjų kapų randama ne-gausiai, dažniausiai arealo pakraščiuose. Tuo pasireiškė gretimų genčių įtaka.

Išdėstyti faktai dėl tyrinėjimų stokos daugeliu atvejų gali būti alternatyvūs, tačiau jų pagrindu galima ir kita Lamatos žemės aiškinimo versija. Tokia žemė egzistavo iš tikro, tačiau tai buvo pati vakarinė žemaičių žemė (beje, tai būtų geografinė prasme pati žemiausia Žemaitijos dalis), patyrusi didžiausią kaimyninių šalių įtaką ir anksčiausiai įtraukta į besikuriančios Lietuvos valstybės ir Ordino kovų verpetus. Žemės pavadinimas Lamata tėra viduramžių raštininkų klaida. Kaip tikrai vadinosi ši žemė, šiandien nežinoma, ir mažai vilčių, kad pavyks rasti naujų rašytinių šaltinių apie ją.

Išnašos:

¹ *Scriptores rerum Prussicarum* (toliau-SRP). Leipzig. 1861. Bd. 1. S.737.

² Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch. Nebst regesten (toliau-LECU). Revel. 1853. Bd. 1. S.296-297.

³ Ten pat. P.298.

⁴ SRP. Leipzig. 1861. Bd. 1. S.159; kronikos vertimas į lietuvių kalbą žr. Dusburgietis Petras. Prūsijos žemės kronika. V. 1985. P.233.

⁵ SRP. Leipzig. 1861. Bd. 1. S.539.

⁶ Prochaska A. *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae*. Cracoviae. 1882. S.220.

⁷ Žulkus V. Pajūrio žemės // Žulkus V., Klimka L. Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais. V. 1989. P.21-26.

⁸ Zabiela G. Recenzija. Žulkus V., Klimka L. Lietuvos pajūrio žemės viduramžiai // *Lituanistica*. 1990. Nr.4. P.89.

⁹ Kaimas "Lamatos" yra tik Kupiškio rajone-žr. Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas (toliau-LATSŽ). V. 1976. T.2. P.152.

¹⁰ Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuvių tautybės susidarymas // Lietuvos etnogenezė (toliau-LE). V. 1987. P.190-191.

¹¹ Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V. 1977. T.3. P.18. Žemėlapis 9.

¹² Таутавичюс А. Территория жемайтов по археологическим данным V-XII вв // 20 лет. Археологические и этнографические экспедиции Института истории АН Литовской ССР (1948-1967). Вильнюс. 1968. С.63.

¹³ Dusburgietis Petras. Prūsijos žemės kronika. V. 1985. P.42, 47, 48.

¹⁴ Šimėnas V. Dėl Sarekos pilies lokalizacijos ir skalvių-lietuvių teritorijų ribų XIII a. pabaigoje // Iš Lietuvos istorijos tyrinėjimų. V. 1991. P.5-12.

¹⁵ Žulkus V. Pajūrio... P.21.

¹⁶ Nagevičius V. Mūsų pajūrio medžiaginė kultūra VIII-XIII amž. // *Senovė*. 1935. T.1. P.70-72.

¹⁷ Varnas A. Stragnų plokštis kapinynas // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais*. V. 1986. P.80-82.

¹⁸ LECU. Revel. 1853. Bd. 1. S.674.

¹⁹ Jučas M. Dėl vakarinių ir šiaurinių žemaičių ribų (pagal istorinius duomenis) // Iš lietuvių etnogenezės. V. 1981. P.36-46.

²⁰ LATSŽ. V. 1976. T.2. P.359.

²¹ LE. V. 1987. P.188

²² Šimėnas V. Krcivėnų kapinynas // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais*. V. 1988. P.91.

Gintautas Zabiela

DAS LAND LAMATA

Zusammenfassung

Lamata ist das geheimnisvollste Land Litauens. Nach den Untersuchungen von A. Bielenstein, S. Zajączkowski, H. Lowmianski, A. Salys befindet es sich vermutlich im Westen Litauens. Am genauesten hat die Grenzen von Lamata V. Žulkus festgestellt.

Lamata wird in den schriftlichen Quellen von XIII-XV Jh. nur 4 Male erwähnt. Das Wort "Lamata" selbst wird dabei sehr verschieden geschrieben. Im Territorium, das von V. Žulkus bezeichnet wurde, wurden 4 Gräberfelder Anfangs des II Jahrtausends untersucht: Paulaičiai, Skomantai, Stragnai, Vėžaičiai. Da ihre Funde sehr gering sind, ist es schwer über die ethnische Zugehörigkeit dieses Territoriums zu sprechen. Die Analyse der historischen Quellen lässt uns, zur Hypothese von G. Bergholtz und J. Sembriski über Lamata als ein žemaitisches Land zurückzukehren.

Гинтаутас Забела

ЗЕМЛЯ ЛАМАТА

Резюме

Ламата является самой загадочной землей на территории Литвы. Судя по исследованиям А. Биленштейна, С. Заячковского, Г. Ловмянского и А. Салиса, она находилась в Западной Литве. В. Жулкус определил границы земли наиболее точно. В письменных источниках XIII-XV вв. Ламата упоминается лишь 4 раза, а само слово "Ламата" в них записано по-разному. На территории, определенной В. Жулкусом, частично исследованы 4 могильника начала II тысячелетия: Паулайчяй, Скомантай, Страгнай, Вежайчяй. Материалы этих раскопок немногочисленные, что затрудняет этническое определение данной территории. Анализ письменных источников позволяет вернуться к гипотезе Г. Берггольца и Й. Зембрицкого о принадлежности земли Ламата к Жемайтии.